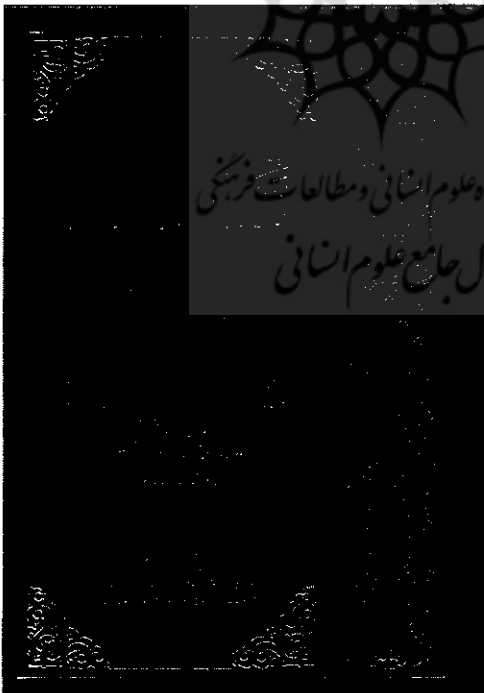

معرفی کتاب معارض الأصول

▽
مهدی جعفری

تألیف شیخ نجم‌الدین،
ابوالقاسم، جعفر بن حسن بن
حیی بن سعید هذلی (مشهور به
"محقق حلّی") (۶۰۲ هـ -
۶۷۶ ق). - تحقیق: سید محمد
حسین رضوی کشمیری. -
[لندن]: مؤسسه الامام علی علیه السلام. -
چاپخانه: سرور - قم. -
۱۴۲۳ ق. - ۳۳۳ ص. -
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه. - عربی
(گالینگور). - مرکز پخش: [قم]:
مکتبه الصفا | پاساژ قدس.

رشد و بالندگی دانش اصول فقه در نزد شیعیان به برکت ترسیم دورنما و وضع قواعد اولیه‌ایست که ائمه معصومین علیهم السلام برای شاگردان و دست‌پروردگان این مکتب

عرضه داشته‌اند. دست‌پروردگان این مکتب که خود هر یک از ستارگان درخشان جهان علم و فضیلت‌اند با ترخیص‌هایی بسان این کلام که: «إِنَّمَا عَلَيْنَا أَنْ نُلقِي إِلَيْكُمْ الْأُصولَ وَعَلَيْكُمْ التَّفْرِيعُ^۱» (= همانا بر ماست که اصول را پی افکنیم و بر شماست که در ترسیم فروعاتش همت کنید) به یک جهد علمی گسترده دست یازیدند و در این مجال از حیث تصنیف کتب و ارائه فکر و نظر جدید به توفیقاتی شگرف نائل آمدند.

با نگاهی گذرا به میراث مکتوبی که تا به امروز محققین ما توفیق نشر آن را یافته‌اند در می‌یابیم که مرحوم علم‌الهدی، شریف مرتضی (متوفای ۴۳۶ ق) با تألیف الذریعة الی اصول الشریعة در زمینه ایجاد مجالی برای تدوین و تبویب مطالب اصول نخستین گام را برداشته است و به دنبال او بنیان‌گذار حوزه علمیه نجف اشرف، شیخ الطائفة طوسی (۳۸۵ - ۴۶۰ ق) با تألیف عدّة الأصول (= العدة فی الأصول) این راه را ادامه داده است و برای شادابی و بالندگی این علم مرحوم محقق حلی با تألیف این کتاب به این مهم دست یازیده است.

مرحوم محقق حلی به شهادت بزرگان از طائفة امامیه بعد از شیخ الطائفة طوسی عالمی به بزرگی و شأن او نیامده است.^۲ این بزرگمرد با تصنیف کتاب شرایع الاسلام که آن را قرآن الفقه^۳ می‌نامند بنای رفیعی در عرضه مطالب فقهی پی افکند که ثمرات آن تا به امروز بسان شجره طنبه‌ای است که هر اندیشمندی از آن به قدر توان خود خوشه‌چین است. نگاشتن ده‌ها شرح و حاشیه بر این کتاب نشانگر این اهمیت است.

این قدوة محققین و اعظم فقهای متبحرین و نجم الملة و الحق و الدین^۴ برای ترسیم اصولی که با مدد گرفتن از آنها موفق به استنباط احکام شرعی شده است دست به تألیف این کتاب زده است. کتابی که به واسطه عمق مطالبش تا سالیان سال محور

۱. حرّ عاملی، محمد حسن: وسائل الشیعه/ باب ۶ از ابواب صفات قاضی، ح ۵۱ و ۵۲.
۲. صدر، سید حسن: هامش لؤلؤة البحرین، ص ۲۲۸ / ترجمه ۸۳.
۳. صدر، سید حسن: تأسیس الشیعه لعلوم الاسلام، ص ۳۰۶.
۴. ابن‌فهد حلی: المذهب البارع، ج ۱: ص ۶۳، ج قم.

تدقیق و بررسی بود و با وجود کتاب‌های اصولی دیگری همچون تهذیب الأصول آیه الله علی الاطلاق، علامه حلی (متوفای ۷۲۶ ق) و مقدمه معالم الدین محقق عالی مقام، شیخ حسن فرزند شهید ثانی (متوفای ۱۰۱۱ ق) طراوت و تازگیش را حفظ نمود.

کتابشناس بی‌بدیل، مرحوم علامه آغا بزرگ طهرانی (۱۲۹۳ - ۱۳۸۹ ق) در کتاب گرانسنگ الذریعه الی تصانیف الشیعه^۱ هفت شرح و حاشیه بر جای مانده از این کتاب را - حسب استقصای خود - بر شمرده است:

۱. تشریح معارج الأصول به صورت "قوله" از برخی علمای متأخر از شهید ثانی.
۲. شرح معارج الأصول از عالم شهیر میرزا بابا سبزواری.
۳. شرح معارج الأصول از میرزا عبدالصمد حسینی از احفاد میر سید علیا همدانی حائری.

۴. شرح معارج الأصول از سید اجل میر فیض الله بن عبدالقاهر حسینی تفرشی (متوفای ۱۰۲۵ ق).

۵. نظام الفصول فی شرح معارج الأصول از فتح الله بن علوان قپائی دورقی (متوفای ۱۱۳۰ ق).

۶. حاشیه بر معارج الأصول از مولی محمدامین بن محمد شریف استرآبادی (متوفای ۱۰۳۸ ق) صاحب کتاب الفوائد المدتیة.

۷. حاشیه از شیخ عبدالحسین بن حاج جواد بغدادی (متوفای ۱۳۶۵ ق).

* * *

باری، با نظر به فهرست کتاب درمی‌یابیم که این کتاب در ده باب تدوین شده است:

▣ باب اول در مقدمات است که مرحوم محقق سه مقدمه را در این باب گنجانیده است:

مقدمه اول در مبادی تصویریه که به تعریف اصول فقه دست یازیده و در اصطلاح

۱. تهرانی، شیخ آغا بزرگ: الذریعة الی تصانیف الشیعة، ج ۱۴: صص ۷۰ - ۶۹؛ ج ۲۴: صص ۱۹۴ - ۱۹۳ و ج ۶: ص ۲۰۴.

- بنا بر اجمال - اصول فقه را طرق الفقه تعریف کرده است.
آنگاه در ذیل عنوان فائده دو مطلب را متذکر شده است. یکی تقسیم احکام به احکام حَسَن و احکام قبیح، و احکام حَسَن به واجب، مندوب، مباح و مکروه و دیگری بیان طرق که به فقه و تفقه در دین می‌انجامد.

مقدمه دوم در خطاب است و تعریف آن و تقسیم لفظ و معنای آن.

مقدمه سوم در حقیقت و مجاز.

□ باب دوم در اوامر و نواهی:

فصل اوّل در متعلّق صیغه امر

فصل دوم در مأمور به

فصل سوم در مباحث امر مؤقّت

فصل چهارم در مباحث متعلقه به مأمور

فصل پنجم در مباحث نهی.

□ باب سوم در عموم و خصوص:

فصل اوّل در مباحث الفاظ

فصل دوم در ملحقات به عموم

فصل سوم در متعلقات به خصوص

فصل چهارم در مباحث استثناء

فصل پنجم در مخصصات

فصل ششم در عام مخصوص

فصل هفتم در ملحق به مخصصات

□ باب چهارم در مجمل و مبین

□ باب پنجم در افعال که بحثی در عمل پیامبر اکرم ﷺ است.

□ باب ششم در اجماع

□ باب هفتم در اخبار

فصل اوّل در متواتر از اخبار

فصل دوم در خبری که قطع به صدق و کذبش نداریم.

فصل سوم در مباحث متعلق به مخبر

فصل چهارم در مباحث متعلق به خبر

فصل پنجم در تراجم بین اخبار

□ باب هشتم در ناسخ و منسوخ

□ باب نهم در اجتهاد

فصل اول در حقیقت اجتهاد

فصل دوم در قیاس

□ باب دهم یا خاتمه کتاب در فصول مختلف

فصل اول در مفتی و مستفتی

فصل دوم در مسائل مختلف

فصل سوم در آنچه که به ادله اصول ملحق می شود ولی از جمله آنان نیست.

این کتاب بر اساس شش نسخه به صورت تلفیقی تحقیق شده است. به این معنا که در مواضع اختلاف، آنچه که صواب و یا اصوب است متن قرار داده شده و مابقی در پاورقی یادآوری شده است. البته از ذکر اختلافات جزئی مانند تذکیر و تأییدی که در نسخه‌ها بوده و یا خطاهای لغوی و یا اعرابی و یا املاتی و اختلاف در جملات مدح مانند صلی الله علیه و آله و علیه السلام صرف نظر شده است.

نسخه‌های خطی مورد استفاده در این تحقیق به شرح زیر است:

۱. نسخه موجود در کتابخانه ملک تهران که همراه با دیگر کتاب مصنف به نام *المسلك في أصول الدين* است و در مجموعه‌ای به شماره ۱۶۳۲ ثبت شده است. خطاط این مجموعه محمد بن علی... است که در شوال سال ۶۷۴ ق - یعنی دو سال پیش از وفات مؤلف - از نوشتن آن فراغت یافته است.

۲. نسخه دیگری در کتابخانه ملک تهران است که نسخه نفیس و کاملی است که تصحیح شده و بر آن برخی از حواشی و تعلیقات زده شده است. کاتب این نسخه در

سال ۷۰۷ ق از تحریر آن فراغت یافته است. این نسخه با نام نهج الوصول إلى علم الأصول می‌باشد.

۳. نسخه موجود در کتابخانه امام رضا علیه السلام در مشهد با شماره ۹۰۴۹ به خط علی بن احمد نباطی که در صفر سال ۱۰۱۰ ق از تحریر آن فراغت یافته است.

۴. نسخه موجود در کتابخانه سابق الذکر به شماره ۲۹۴۸ بدون کاتب و بدون

تاریخ.

۵. نسخه دیگری در همان کتابخانه به شماره ۶۷۱۱ باز بدون کاتب و بدون

تاریخ.

۶. نسخه خطی موجود در کتابخانه مدرسه فیضیه قم به شماره ۲۰۱۳. کاتب

این نسخه ابوالقاسم بن احمد حسینی است که در شهر اصفهان در دهم جمادی الثانیه سال ۱۲۴۳ ق از کتابت آن فراغت یافته است.

محقق محترم علاوه بر ثبت اختلاف نسخه‌ها به تقطیع نص و وضع علامت‌های نشانه‌گذاری و استخراج آیات و احادیث شریفه، و نصوص و عبارات منقوله، و آراء و ادله منسوبه اقدام نموده است.

شایان ذکر است که محقق محترم تحقیقی از این کتاب را در سال ۱۴۰۳ ق در زمره سلسله منشورات موسسه آل‌البیت علیهم السلام ارائه داد که در مقدمه و نحوه تحقیق با این چاپ اختلافاتی عمده دارد و این چاپ نشانه‌ایست از مراجعه دیگر محقق برای عرضه کاری کاملتر و دقیقتر؛ چراکه در آن چاپ نشانه‌ای از استخراج اقوال و آراء و... نیست و تنها در پاورقی‌ها اکتفا به اختلاف نسخه و بعضاً استخراج آیات شده است. علاوه بر این، نسخه‌های مورد اعتماد خطی محقق در آن چاپ غیر نسخه خطی موجود در کتابخانه فیضیه قم دو نسخه است که در این چاپ خبری از آن نیست: یکی نسخه خطی موجود در کتابخانه آیه الله حکیم در نجف اشرف به شماره ۳۷۱ و دیگری نسخه خطی موجود در کتابخانه آل کاشف الغطاء در نجف اشرف به شماره ۳۹۲.

در ضمن، در چاپ پیشین تقدیر و تشکری از افراد مختلف صورت پذیرفته که باز در این چاپ از آن خبری نیست؛ تقدیر و تشکر از افرادی چون علامه سید محمد

رضا حسینی جلالی به سبب مراجعه کتاب بعد از تحقیق و از علامه سید محمد مهدی موسوی خراسان به سبب توجیهاات و ارشاداتش.
در آخر کتاب فهرست آیات قرآنی، فهرست احادیث، فهرست اعلام و فهرست اسماء کتب مورد استناد در تحقیق آمده است که بر فوائد این تحقیق افزوده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی